

Paládi-Kovács Attila

Emlékezés Gunda Béla (1911-1994) rendes tag fölött¹

Tisztelt Akadémia! Születésének közelgő századik évfordulója alkalmából Gunda Béla akadémikusra, az európai etnológia és a magyar néprajztudomány kimagasló tudósára, egyetemi tanárára, több etnográfus nemzedék nagy hatású nevelőjére emlékezünk. Az MTA közgyűlése 1990-ben levelező, 1991-ben rendes taggá választotta. Első székfoglalóját *Hagyomány és európaiság*, rendes tagi székfoglaló előadását *Az akadémiai szellem és a nemzeti tudományok* címen tartotta meg. Előbbi megjelent az Akadémiai Kiadó *Értekezések, emlékezések* című sorozatában önálló füzet formájában (Budapest, 1994). Itthoni akadémiai tagságát nemzetközi elismertsége messze megelőzte. Számos finn, svéd, német, osztrák tudományos társasági tagságát, díját követően 1973-ban a Svéd Királyi Gusztáv Adolf Akadémia külső tagjává választották, 1978-ban elnyerte a Herder-díjat.²

Gunda Béla 1911. december 25-én született Temesfüvesen, de családja mindkét ágon Békés megyéből, Endrőd, Békésszentandrás népéből származott. Elemi iskoláit Békésszentandrás és Szarvason végezte. Evangélikus hitoktatásban részesült és korán megismerkedett a szlovák nyelvvel. Édesapja, Gunda Mihály, uradalmi alkalmazott, tehenészeti szakemberként előbb Temes, majd Békés, végül Fejér megyei uradalmi pusztákon szolgált. Az 1920-as évek közepén a martonvásári Dréher-uradalomba került és évekig élt családjával a Ráckeresztúrhoz tartozó uradalmi pusztán. Polgári iskolába naponta ingázott vonaton Budafokra. Egy évig szlovák nevelőszülőknél élt Tordason, ahol ötdmagával magántanulóként készítette fel őket a vizsgára egy nyugalmazott polgári iskolai tanár. Tanulmányait Budán a Márvány utcai Felső Kereskedelmi Iskolában folytatta, ott érettségizett 1930-ban. Osztályfőnöke az a Mády (Hilscher) Zoltán volt, aki a Pázmány Péter Tudományegyetemen utóbb a kelta nyelv tanára, Györffy István Egyetemi Néprajzi Intézetében pedig a szociográfia tanára volt. Latinból nem érettségizett, de a francia nyelvet és

¹ Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya nyilvános ülésén, Budapest, 2011. december 12-én

² Markó 2003: 437-438; Gunda 1994.

kereskedelmi levelezést iskolájukban Gyergyai Alberttől, a francia irodalom későbbi professzorától tanulhatta.³

Tanulmányait a budapesti József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetemen, annak Közgazdaságtudományi Karán, földrajz-kémia-vegyáruismeret szakán folytatta. Eleinte geológusnak készült, de Teleki Pál előadásainak hatására emberföldrajzzal, néprajzzal kezdett foglalkozni és nyolc féléven keresztül hallgatója volt a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának is, ahol szlavisztikát, balkáni (török, albán filológiát), magyar nyelvészetet, régészetet, őstörténetet és néprajzot tanult. Teleki Pál mellett mély hatással voltak rá Melich János, Gombocz Zoltán, Györffy István kurzusai és a Néprajzi Múzeumot igazgató Bátky Zsigmond útmutatásai, a vele folytatott személyes konzultációk. Egyik visszaemlékező írásában említi, hogy Teleki már a szeminárium első óráján kezébe adta a szerb Jovan Cvijic francia nyelven megjelent nagy antropogeográfiai művét azzal, hogy három hét múlva számoljon be róla. A referátumot Teleki röviden, elismerően nyugtázta, és egyben felhívta figyelmét Nopcsa Ferenc Albániáról szóló nagy monográfiájára, amit németül adtak ki. Ezen útmutatások és könyvek révén gyors haladást ért el balkanisztikai tanulmányaiban. Doktori értekezését *Az Ormánság ethnogeographiai problémái* címen Teleki Pálhoz írta. Szigorlatot 1936-ban tett a Teleki, Györffy István és Kovács Ferenc összetételű bizottság előtt, gazdaságföldrajz, néprajz, gazdaságtörténet szigorlati tárgyakból a Közgazdaságtudományi Karon.⁴

Első éves gólyaként 1930-ban költözött be Budapesten a Hársfa utcai Diákok Házába. 1943-ig maradt a ház lakója, mindaddig, amíg kinevezték professzornak a kolozsvári egyetemre. Ez az internátus a Pro Christo Diákegyesület felügyelete állt és „proli Eötvös Kollégiumnak” is emlegették. Bekapcsolódott a Bartha Miklós Társaság munkájába, de pár évvel később kilépett onnan. Fábián Dániellel, József Attilával, Kodolányi Jánossal és másokkal nyilatkozatot írtak alá, mert a jobbra tolódott Társaságban már nem kívántak szerepet vállalni. A nyilatkozatot Gunda Béla vitte el a *Népszava* szerkesztőségébe, ahol állásfoglalásukat le is közölték. Már középiskolásként kapcsolatba került a felvidéki Sarlósok falukutató mozgalmával, cikkei, versei

³ Lukács 1995: 1025

⁴ Lukács 1995: 1026.

jelentek meg felvidéki diáklapokban és az *Erdélyi Helikon*ban. Fábrián Dániel és József Attila „*Ki a faluba*” címen 1930-ban megjelent felhívása és annak szociográfiai-néprajzi szempontrendszer volt néprajzi és szociográfiai kutatásainak első vezérfonala. Korai publikációi még a békési tanyák, mezőföldi puszták társadalmát, népi közösségeit írták le. Említhető ezek közül *Egy dunántúli nagybirtok cselédeinek élete* címen megjelent dolgozata. Balkanisztikai és falukutató érdeklődése révén jutott el az Ormánságba. A táj népét tizedelő egyke sajtója, Fülep Lajos, Kodolányi, Illyés Gyula írásai, és a formálódó népi szociográfia nyomán határozta el diáktársaival egy tudományos falumonográfia létrehozását. A tíztagú munkaközösség Mády (Hilscher) Zoltán vezetésével „öreg cserkész” csapatként végezte el 1935 nyarán falukutató terepmunkáját a Gunda javaslatára kiválasztott ormánsági Kemsén és adta ki 1936-ban Teleki Pál előszavával *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete* címen. Ennek a korszerű szociográfiai-néprajzi monográfiának az előkészületeiről, hazai és külföldi előképeiről, szellemi forrásvidékéről Gunda Béla egy tartalmas tanulmányban számolt be a *Magyar Szemle* egyik 1935. évi számában. A népi szociográfia történetét és az 1930-as évek hazai eszmetörténetét feldolgozó munkák is azt tanúsítják, hogy a néprajz későbbi professzora a falukutató diákság egyik vezéregyénisége volt. A Kemse-könyv fogadtatása, kedvező visszhangja a népi oldalon, arra sarkallta őket, hogy megírják Sárpilis falumonográfiáját is, de ebben Kovács Imre, a későbbi politikus, óvatlan viselkedése megakadályozta a kis cserkészcsapatot.⁵

Gunda Béla 1934-1939 között a Pázmány Péter Tudományegyetem néprajzi tanszékén Györffy István professzor mellett kapott feladatokat, mint fizetéstelen gyakornok, majd tanársegéd. Publikációinak többsége akkoriban már néprajzi, földrajzi, nyelvészeti folyóiratokban jelent meg és egyre többet publikált külföldi szaklapokban is. Első külföldön, idegen nyelven közölt cikke a zágrábi Néprajzi Múzeum értesítőjében 1935-ben jelent meg a Dráva menti horvátok régi tűzhelyeiről és azok tartozékairól (balkáni típusú üstök, tűzikutyák, sütőharangok stb.). Régi vágya teljesült, amikor végig látogatta Zágráb, Szarajevó, Belgrád múzeumait és falvakat is felkereshetett a Velebit-

⁵ Gunda 1989c: 265-268. Fent említett közleményei: Gunda 1932: 24-26; Gunda 1935a: 172-187; Gunda 1935b: 46-54; Gunda 1936: 120-130. Borbándi 1995: 328-329. Korai publikációihoz lásd Korompai 1971. továbbá Rác (szerk) 2011: 62-74. Néprajzi tájékozódásához, kutatásainak tárgykereséséhez: Kósa 2005: 63-65.

hegységben, majd a Drina völgyében. Személyes barátságot kötött Milovan Gavazzi horvát, Vilko Novák szlovén, Milenko Filipovics szerb etnográfussal, akik mind nemzedéktársai voltak, később évtizedekig professzorok Zágráb, Ljubjana, Belgrád egyetemein.⁶ Őstörténeti és emberföldrajzi érdeklődése is megnyilvánult abban, hogy terepkutatásai során előszeretettel fordult az archaikus életformák, a régészeti kultúrákból ismert tárgyak és olyan foglalkozások felé, amelyeket Herman Ottó a 19-20. század fordulóján „ősfoglalkozás”-nak minősített. Nevezetesen a pákászok, halászok, vadászok, a füves- és javas-emberek, népi gyógyítók, a településektől távol élő pásztorok, favágók, erdön élő emberek világa felé, röviden szólva a gyűjtögető és zsákmányoló gazdálkodás tárgyköre felé. Kedvére volt, hogy 1937-ben feladatul kapta a berlini Nemzetközi Vadászati Kiállítás magyar kultúrtörténeti és néprajzi részlegét. Egy évvel később, 1938-ban a magyar pásztorkodás keleti kapcsolatairól tartott előadást az etnológiai és antropológiai tudományok világkongresszusán, Koppenhágában. Összehasonlító tárgytörténeti jegyzeteit adta elő németül és rámutatott a magyar pásztorkultúrában létező eszközök formáira, pl. a csikók, borjak szopásgátló palókáinak szibériai analógiáira. Előadását leköszölte az *Ethnos* nevű dán folyóirat.⁷ A lovas és rénszarvas-nomádok kulturális kapcsolatairól szóló francia nyelvű dolgozatát és a magyar Alföld pásztorkodásának, zootechnikájának keleti elemeit rendszerező angol nyelvű cikkét a *Földrajzi Közlemények* idegen nyelvű kötetei közzé tették 1939-ben és 1940-ben. Pásztorkodási cikkeit a következő években is folytatta, pl. a román pásztorkodás magyar kapcsolatairól, a székely ló eredeztetéséről (a takitól származtatta ezt a lófajtát), a magyar pásztorok munkamegosztásáról stb. Tőle tudom, hogy mindezeket egy nagy történeti-néprajzi monográfia előmunkálatainak szánta, de mint ismeretes, ez a nagy összefoglaló műve végül is nem készült el.⁸

1938 nem csupán a koppenhágai kongresszusnak, hanem egy svéd állami ösztöndíj elnyerésének köszönhetően is sorsfordító év volt Gunda Béla életében. Ösztöndíjasként az 1938/39-es tanévet Sigurd Erixon professzor mellett tölthette a Stockholmi Egyetemen és a Nordiska Múzeumban. Erixon

⁶ Gunda 1989c: 270-271; Lukács 1995: 1026.

⁷ Gunda 1938: 6-17.

⁸ Gunda 1939a: 308-317; Gunda 1940b: 26-49; Gunda 1941a:37-44; Gunda 1941b: 313-320; Gunda 1943b: 101-106.

az európai etnológia koncepciójának kialakítója volt, akinek előadásaira múzeumi kollégái (Gösta Berg, Gunnar Grandberg, John Granlund) is eljártak. Sűrűn megjelentek nála uppsalai, illetve norvég, finn, dán, ír etnológusok is.⁹ Svédül, majd a *Folk-liv* 1938-as évfolyamában angolul is közreadott dolgozatában körvonalazta az európai etnológia, mint az általános etnológiába becsatlakozó regionális etnológia eszméjét. A Nordiska Múzeum *Handlingar* sorozatában európai áttekintésű tárgymonográfiákat adtak ki angol nyelven. Ezeknek nálunk is forgatott példája Gösta Berg kötete a szánok és kerek járművek európai típusrendjéről és azok elterjedtségéről ezen a földrészen (*Sledges and Wheeled Vehicles*. Stockholm, 1935). Gunda Béla visszaemlékezésében a tanulás és a kutatás esztendejének nevezte az Erixon mellett eltöltött tanévet. Megismerte a modern néprajzi törekvéseket, az adatgyűjtés, archiválás svéd módszereit, a készülő svéd néprajzi atlasz kérdőívét és koncepcióját, eljutott az ország hagyományőrző vidékeire (Dalarna, Uppland, Lappföld), hozzáfért addig csak hivatkozásokból, lábjegyzetekből ismert könyvekhez, folyóiratokhoz, szépen haladt a svéd nyelv elsajátításában.

1939 tavaszán, amikor hazatért, a budapesti Néprajzi Múzeumban már múzeumi segédőri állás várta. A finnországi ösztöndíjról akkoriban hazatért K. Kovács Lászlóval – északi tapasztalataikra támaszkodva – megtervezték a múzeum új, korszerű nyilvántartási rendszerét, újjászervezték a Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattárát, amely azóta is az általuk meghonosított elvek alapján működik. Újra bevezették a társadalmi gyűjtők munkáját segítő kérdőívek, gyűjtési útmutatók rendszerét. Gunda Béla is akkor állította össze *A gyűjtögető gazdálkodás. – Az elvetett búzától a kenyérig* címet viselő kérdőívet, amit az „útmutató füzetek” sorozatának első tagjaként sokszorosított a Néprajzi Múzeum.¹⁰ A Magyarságtudományi Intézet számára összeállította a Magyar Néprajzi Atlasz első tervezetét, a Néprajzi Társaságban előadta, majd a múzeum periodikájában publikálta az Atlasz koncepcióját. Kidolgozta az első 20 témalapot tartalmazó kérdőívét is, amit észak- és nyugat-európai mintát követve, a múzeummal levelező társadalmi gyűjtőkkel kívántak kitöltetni. Németh Gyulának a Magyarságtudományi Intézet akkori igazgatójának

⁹ Gunda 1989c: 272

¹⁰ Gunda 1939b

támogatásával a kérdőívet kinyomtatták és megszervezték a próbagyűjtéseket is.¹¹

Gunda Béla múzeumi segédőr 1939 tavaszától 1943 őszéig dolgozott a Néprajzi Múzeum kötelékében, de ottani munkájával párhuzamosan több más feladatot is ellátott. A Györffy István váratlan halálával 1939 őszén megüresedett néprajzi tanszéken (Ortutayval párban) az 1940/41-es tanévben előadó tanár volt. 1940-ben átvette az *Ethnographia* szerkesztését, minthogy már előbb megválasztották a Magyar Néprajzi Társaság titkárává. Titkári minőségében szerkesztette meg és adta ki 1943-ban az akkor 60 esztendő Kodály Zoltánt köszöntő emlékkönyvet is.¹² A tanszéket és az *Ethnographia* szerkesztését azonban mások is szerették volna. Ortutay Gyula akkori epés naplóbejegyzései a pesti tanszéki oktatással egy tanévre megbízott Bálint Sándort és a folyóirat szerkesztésével megbízott Gunda Bélát is kedvezőtlen színben tünteti fel. Utóbbira vonatkozó mondatának csupán első felét idézem: „Gunda sokat fejlődött a tárgyi néprajzban, sokat is dolgozik, tán becsülettel ellátja munkakörét, bár mondhatatlanul egyoldalú és ...”¹³ (*Napló*, I. 99.) A mondat második felében olvasható jelzők még sértőbbek, ezért nem olvasom tovább. Az idézet itt csupán a két rivális pályatárs korai kapcsolatának illusztrálására szolgál. Arra vall, hogy a néprajztudomány két leendő professzorának kapcsolata már az 1930-as években sem volt barátságos, sem kooperatív jellegű.

Az *Ethnographia* 1940-1943-ban, Gunda Béla szerkesztésében megjelent évfolyamai az Ő szerkesztői elveinek, az „ablaknyitás” törekvésének lenyomatai a második világháború és az országra nehezedő barna veszedelem éveiben. Megjelentek benne az európai etnológia olyan jeles művelőinek cikkei, mint Sigurd Erixon, Uno Harva, a modern nemzetközi mesekatalógust készítő amerikai Stith Thompson, a szlovén Vilko Novak és az általános etnológia, meg a bécsi kultúrtörténeti iskola kiválóságainak írásai. Elegendő, ha Richard Thurnwald, Martin Gusinde, Walter Hirschberg, Wilhelm Koppers cikkeire utalunk.¹⁴ Nem vádolható „egyoldalúsággal” a Kodály Emlékkönyv szerkesztése sem, melynek szerzői között ott található a muzikológusok

¹¹ Gunda 1939c: 294-300; Gunda 1941c: 14-19.

¹² Gunda (szerk.) 1943.

¹³ Ortutay 2009: I. 99.

¹⁴ Gunda 1989c: 273; Lukács 1997: 418.

nemzetközi mezőnyének számos tekintélye, jeles tudósa. A keleti front eseményei következtében az *Ethnographia* 1944-es évfolyamát Kolozsváron, de már Fél Edittel együtt szerkesztette, aki Budapesten könnyebben tudott a szerzőkkel és a karcagi Kertész Nyomdával kapcsolatot tartani. Az 1945-1948 közötti években pedig Fél Edit vette át tőle a lapszerkesztés minden gondjából. Kettejüknek köszönhető, hogy az *Ethnographia* a világháború végén és a rákövetkező években is megjelent, sőt a korábbinál szélesebb horizontot fogott át, hogy közvetítette a szak nemzetközi szinten megjelenő új törekvéseit, módszertani, szemléleti eredményeit.

Gunda – Tálásit és Ortutayt követve – 1941-ben a Szegedi Egyetemen habilitált az *Összehasonlító néprajz, különös tekintettel a balkáni népekre tárgykörből*.¹⁵ Ismeretes, hogy a budapesti egyetemen a Néprajzi Tanszék a Györffy halála és Viski budapesti professzori kinevezése közötti két tanévben (1939-1941) gazda nélkül maradt. Viski előbb (1940-ben) a kolozsvári egyetemre kapott professzori kinevezést, onnan hívták meg Budapestre. A kolozsvári tanszéket pályázati úton töltötték be és a Kari Bizottságnak számos pályázatot kellett alaposan megvizsgálnia.¹⁶ A választás Gunda Bélára esett, aki 1943-1948 között lehetett az ottani egyetem „rendkívüli tanára”. Kolozsvári tanári munkáját nagy aktivitás jellemezte, Kurzusai igen népszerűek voltak, előadásait a bölcsészek mellett jogász, közgazdász, geográfus hallgatók, sőt református és ortodox teológusok, román hallgatók is látogatták. Antal Árpád visszaemlékezése szerint az 1940-es években a kolozsvári egyetemen „A legtermékenyebb műhelyteremtő tanár kétségkívül a néprajzos Gunda Béla. Szakos és nem szakos diákjait egyaránt serkenti, munkaközösséget szervez (diákokból és tanárokból) Györgyfalva monográfiájának elkészítésére, s vasárnaponként munkatársaival gyalogosan is megteszi a nem csekély utat odavissza.”¹⁷ Gunda Béla szerényen jegyzi meg egyik kötete emlékező írásában: „A kolozsvári évek alatt az egyetemi hallgatók körében a néprajzi érdeklődést sikerült ébren tartani, gyűjtőmunkára ösztönözni őket.”¹⁸ Számos tanítványa, mint Faragó József, Vincze Lajos, Nagy Olga, Antal Árpád írta be nevét a szak tudománytörténetébe. (Faragó József az MTA tiszteleti tagja, Vincze Lajos a

¹⁵ Lukács 1995: 1027.

¹⁶ Keszegh 2010. 205-287.

¹⁷ Antal 1999: 105-106.

¹⁸ Gunda 1989c: 276-277.

Bowling Green-i egyetem [Ohio, USA] professzora, Nagy Olga sok kötetes folklórkutató.)

Kolozsvári éveiben is sok időt töltött terepmunkával. Erre így emlékszik: „A lehetőségek szerint minden időmet a terepen töltöttem, s Moldvától, a gyimesi csángóktól a Szilágyságig, a Bihar-hegységig olyan tájakat és embereket ismerhettem meg, amelyek és akik a magyar és román népi műveltség rendkívüli gazdagságáról tanúskodnak.”¹⁹ Továbbra is rendszeresen, sok témáról publikált. Cikkeinek tematikájában központi helyet kaptak az erdélyi tárgykörök, a magyar-román összehasonlító néprajzi tanulmányok, az etnikumok együttélését, a néphagyományok és nyelvek kölcsönhatását leíró, elemző publikációk. Jelentős tanulmánykötetekben felkérésre írott tanulmányai mutatták meg nagy ívű áttekintésekre, lényeglátó összefoglalásokra is alkalmas szakmai felkészültségét, szintézisalkotó képességét. Az 1940-es évek terméséből különösen az Erdély néprajza, a magyar-szláv néprajzi kapcsolatok, a magyarság néprajzi csoportjai, magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre és a magyar népi műveltség kelet-európai helyzete címen megjelent, a szerző professzori habitusát megmutató tanulmányok emelhetők ki.²⁰

Kereste az együttműködést a román etnográfusokkal. Ismertetéseket írt és közölt könyveikről, cikkeket kért tőlük és tett közzé Kolozsváron megindított kiadványsorozataiban (*Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, Miscellanea Ethnographia*).²¹ Ezekben doktori munkák, kisebb monográfiák is megjelentek erdélyi környezetéből, így a néprajzos Kós Károlytól, akit tanársegédül fogadott, tanítványaitól, a rokon tudományok művelőitől, erdélyi amatőr kutatóktól és román kollégák (pl. Romulus Vuia, Tancred Bănațeanu) tollából, olykor román nyelven. Fenntartotta korábbi nemzetközi (pl. amerikai és orosz) kapcsolatait, könyvcsereét folytatott, fogadta Dmitrij Zelenin nagy könyvküldeményét, cikkeket küldött ki és 1947-48-ban ismét Stockholmban töltött néhány hónapot. Ekkor azonban már vendégtanár volt Erixon egyetemi intézetében és könyvtári kutatást végzett a Nordiska Múzeumban. Amikor Svédországból visszatért Romániába, a román hatóságok megszüntették állását

¹⁹ Gunda 1989c: 277.

²⁰ Gunda 1940a: 73-98; Gunda 1942: 205-226; Gunda 1943c: 91-113; Gunda 1943d: 1-32; Gunda 1949: 3-11.

²¹ Faragó 1994: 663-667; Kós 1994: 37-38; Faragó 2001: 42-48.

és kiutasították az országból. Így 1948 szeptemberében állástalanként települt vissza családjával Magyarországra.²²

1949-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter kinevezte a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára „nyilvános rendes egyetemi tanár”-nak. Addig ott néprajzi tanszék nem volt. Magántanárként a muzeológus Ecsedi István, majd N. Bartha Károly tartott néprajzi előadásokat. Gunda Bélának Debrecenben mindent előről kellett kezdenie. Megszervezte a Néprajzi Intézetet, szakkönyvtárt, néprajzi archívumot alapított, hallgatóit korábban feltáratlan, alig vizsgált néprajzi tájakra vezette (Szatmár és Zempléni-hegység).²³

1950-ben kezdeményezte a *Magyar Néprajzi Lexikon* létrehozását és akadémiai célhitelt is kapott kis munkacsoportjával (Fél Edit, Vajkai Aurél) a tárgyi néprajzi szócikkek kidolgozására. A végzett munkáról beszámolt az *MTA Társadalom- és Történettudományi Osztályának Közleményeiben* 1957-ben, de ez a vállalkozás félbemaradt.²⁴ Újabb szócikk-gyűjteményét csupán 1970-ben, a *Déri Múzeum Évkönyvében* tette közzé *Részletek a készülő Magyar Néprajzi Lexikonból* címen.²⁵ Az Akadémiai Kiadónál végül is öt kötetben megjelent lexikonnak mindvégig lelkiismeretes szakmai szerkesztője és eleinte termékeny cikkírója volt. (Akkor hagyta abba a szócikk-írást, amikor megtudta, hogy professzor társai egyáltalán nem vesznek részt a cikkírásban, beérik a szerkesztői, lektori feladatokkal.) Bántotta, hogy a vállalkozás főszerkesztőjének előszava (I. kötet, Budapest, 1977.) nem vett tudomást a néprajzi lexikon hazai előzményeiről, első kezdeményezőjéről. Súlyos etikai vétségnek fogta fel, hogy az Ő nevét meg se említette a nagy mű előszava.

Soha sem mondott le az általa kezdeményezett, de a háború miatt elakadt *Magyar Néprajzi Atlasz* megvalósításáról. Ehhez tudni kell, hogy a háború által kevésbé érintett Svájc és Svédország töretlenül folytatta saját nemzeti atlaszmunkálatait. Az 1950-es években folytatódott a német és a lengyel atlasz előkészítése, nagy lendülettel indult meg az orosz történeti-néprajzi atlasz, sőt számos tagköztársaság néprajzi atlaszainak anyaggyűjtése, az első kötetek kiadása is. Nálunk a Néprajzi Atlasz munkálatai 1955-ben indultak újra. Gunda

²² Gunda 1989c: 277, 279; Lukács 1995: 1027.

²³ Ujváry 1995; Ujváry 1998:2-4; Szabadfalvi 1997: 435-436.

²⁴ Gunda 1957: 125-136.

²⁵ Gunda 1970: 219-253.

Béla vezetésével egy szerkesztőbizottság dolgozta ki az új koncepciót, mely a teljes magyar nyelvterületre kiterjedően kívánt áttekintést nyújtani a népi kultúra táji tagoltságáról, regionális nagy rendszereiről. Alapos előkészítést követően – a tárgykörök kijelölésében más nemzeti atlaszok kérdőíveire is tekintettel – alakították ki a mű 200 témalapot felölelő, 1958-ban négy füzetben kinyomtatott kérdőívét és az ahhoz csatolt gyűjtési útmutatót. A munkálatok következő szakasza 1959-ben kezdődött el és 240 hazai, 160-180-ra becsült határon túli kutatópont anyagának „felgyűjtését” tűzte célul. 1955-ben kezdődött meg a néprajzi atlaszok munkatársainak részvételével megtartott nemzetközi kartográfiai konferenciák sorozata, mely az 1960-as években elvezetett az Európa Néprajzi Atlasza tervezéséhez, egy állandó nemzetközi munkabizottság felállításához. Gunda Béla a Magyar Néprajzi Atlasz terepmunkáiban csupán tanítványainak instruálása által vett részt. A szerkesztőbizottságban is megelégedett azzal, hogy szaktanácsokat adott az elkészült munkatérképek válogatásához, a kiadásra érdemes térképlapok kiválasztásához. A nemzetközi koordinálást végző konferenciák némelyikére, így az 1974-ben Visegrádon rendezett tanácskozássra elment, de a rendszeres kapcsolattartást szerkesztőtársaira, elsősorban Barabás Jenőre hagyta. Az Európa Néprajzi Atlaszát tervező grémium tagjaival levelező kapcsolatban állt, s azok, miként a nemzeti atlaszmunkálatokat vezető többi professzor is, gyakran kérték ki tanácsát, szakvéleményét a beérkezett témajavaslatokkal, tervezetekkel kapcsolatosan.

Hosszasabban kellene szólni Gunda Béla debreceni műhelyteremtő, tanítványokat nevelő munkásságáról. Hiszen 1949-től egészen haláláig, 1994 nyaráig a Debreceni Egyetemen oktatott, ott nevelt fel több mint száz tanítványt a néprajzi kutatás, oktatás, muzeológia és a néphagyományokat ápoló mozgalom számára.²⁶ Tanszékalapítását követően 1951-54 között a Bölcsészettudományi Kar dékáni tisztét is ellátta. Mint a fennmaradt jegyzőkönyvek, irattári dokumentumok igazolják, ezt a nehéz tisztségét is a tőle megszokott agilitással, lelkiismeretességgel, körültekintően látta el.²⁷ Mindennek hátrányos következménye pontosan lemérhető korábban bőségesen

²⁶ Szabadfalvi 1997: 435-439. Tanári munkájának korábbi elismeréséhez: Schmidt 1980: 216. Grabner 1987: 6-7. Újabb adalékok: Paládi-Kovács 1981: 195; Paládi-Kovács 2011.

²⁷ Bársony 2009: 74-77.

áradó közleményeinek ezekben az években bekövetkezett megcsappanásán is. Bizonyára ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy második ciklust már nem vállalt. Dékáni tisztsége és számos egyéb közfunkciója mellett azért jutott energiája arra, hogy korábbi gyűjtéseit letisztázza, közérthető formában, élvezetes stílusban megírja és a *Néprajzi gyűjtőúton* címen összerendezett kötetében megjelentesse.²⁸ A tanszéki könyvtár gyarapítása és tanítványainak publikálásra nevelése érdekében szeretett volna saját lapot, sorozatot indítani, de anyagiak hiányában akkor csak a másutt megjelent dolgozatok különnyomatainak sorozatba rendezésére nyílt lehetősége. Közel kéttucat szám jelent meg „*Közlemények a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetéből*” fedőlap alatt, de ezek a füzetek könyvtári cserealapként nem hozták meg a várt eredményt. Igazi sikert az 1959/60-ban *Műveltség és Hagyomány* címen megindult intézeti évkönyv hozott, amely közel húsz kötetével az 1960-70 évek legrangosabb néprajzi periodikái közé számított itthon és külföldön. Gunda Béla már a sorozat indításánál nagy súlyt helyezett rangos külföldi tudósok írásainak megszerzésére, kiadására és arra is, hogy az intézeti évkönyv mielőbb bekerüljön a szak nemzetközi információ-áramába. Könyvtári csere útján eljutott Európa minden jelentős néprajzi tanszékére, néprajzi múzeumába, etnológiai, folklorisztikai folyóiratának szerkesztőségébe, sőt a tengeren túlra, Amerika neves etnológiai, antropológiai műhelyeibe is. Kezdetől fogva célja volt, hogy tanszéki munkatársainak, tanítványainak publikációs lehetőséget teremtsen és bevezesse őket a szak hazai és nemzetközi, európai közösségeibe. Az évkönyvnek angol és német sorozatcíme, tartalomjegyzéke, ismertetője, az egyes közleményeknek tartalmas angol, német vagy francia rezüméje volt. Ennek köszönhetően szívesen fogadták külföldön, sok folyóiratban recenzáltak, és bőségesen küldözték a cserekiadványokat a debreceni tanszék könyvtárába. A sorozatban olykor könyv-méretű monográfiák is megjelentek; a 11 tanulmánygyűjtemény mellett 7 kötet tartalmaz könyvméretű tárgymonográfiát.²⁹

Nem vállalkozhatom itt arra, hogy Gunda Béla tudományos életművének akárcsak legfontosabb eredményeit számba vegyem. A fő gondot nem is az okozza, hogy ahhoz ismerni kell tengernyi publikációját, hanem az, hogy

²⁸ Gunda 1956.

²⁹ Szabadfalvi – Ujváry 1971: 5-12; Paládi-Kovács 2011.

érdeklődési területeinek, témáinak beláthatatlanul széles mezein is felkészültnek kell lennie annak, aki eredményeinek megítélésére vállalkozik.

Fő kutatási területe kétségkívül az anyagi kultúra, különösképp az őstörténeti jelentőségű zsákmányoló gazdálkodás kutatása volt. Jelentős összefoglaló tanulmányokat publikált népünk halászati módjairól, a hagyományos vadfogás és vadászat eszközkészletéről, a népi méhészetéről, a gyűjtögető gazdálkodásról. Tanulmányai a nemzetközi szakirodalom igen széles körű ismeretéről tanúskodnak, a néprajzi komparatiztika mesterművei.³⁰ A Kárpátok és a Balkán néphagyományaiban, tárgykészletében számos olyan „óeurópai” elemet sikerült kimutatnia, amelyeknek előzményei a régészeti kultúrákban találhatóak meg. 1966-ban kiadott *Ethnographica Carpathica* és 1979-ben megjelent *Ethnographica Carpato-Balcanica* c. kötete nemcsak az összehasonlító néprajz, az európai etnológia nagy nyeresége, de az őstörténeti stúdiumok, az európai kultúra forrásvidékeit nyomozó archeológiai és filológiai kutatások számára is elsőrendű forrásmunka. Európa szerte megbecsültek a tradicionális szállító és közlekedő módok körében végzett kutatásai,³¹ a pásztorkodás és a földművelő gazdálkodás, illetve a településformák és az építőcultúra tárgykörébe vágó tanulmányai. A folklór, a társadalomszervezet és az általános etnológia tárgyához tartozó cikkeinek mennyisége és értéke sem elhanyagolható. Több alkalommal megírta, idegen nyelveken is közölte a magyar néprajzi kutatások rövid történetét, könyvet szentelt mestere, Bátky Zsigmond emlékének.³²

Fiatal kora óta foglalkoztatta a gyűjtögető-zsákmányoló életmód és a népi természetismeret hozzá kapcsolódó világa. A kutatói Ford ösztöndíjat 1965/66-ban Robert Heizer professzor intézetében az indián népek földművelő és állattartó kultúrájának vizsgálatára, még pontosabban a növények gyűjtögetésének és termesztésének, a domesztikáció kezdeti szakaszainak, az állatok háziasításának tanulmányozására fordíthatta.³³ Tanítványaként sokan emlékszünk arra, hogy Vavilov géncentrum elméletét egyetemi óráin már az 1950-es években ismertette, a magyar ló eredetének kérdéséről – a Hankó

³⁰ Gunda 1960; Gunda 1966; Gunda 1979.

³¹ Gunda 1960; Gunda 1981.

³² Gunda 1978.

³³ Gunda 1967a.

Bélától eltérő - álláspontját még korábban, az 1930-as években kialakította.³⁴ A domesztikáció gyakorlatáról, szakaszairól szóló tanulmányainak sorozata azonban az amerikai ösztöndíjas esztendejét követően jelent meg. A Berkeleyben áttekintett, majd itthon feldolgozott szakirodalom alapján született első átfogó dolgozata *A növénytermesztés kezdetei az észak-amerikai indiánoknál*,³⁵ melyet követett a tengerimalac domesztikációjáról szóló cikke, és a cikksorozatot lezárta a *Domesztikációs törekvések az indiánoknál* címen közreadott tanulmánya.³⁶ Ezekben, és most nem említett cikkeiben csupán töredékét dolgozta fel annak a fénymásolatban megszerzett és kicédulázott szakirodalomnak, melyet a Kalifornia Egyetemről hozott magával.

Egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy Gunda Bélának nem volt szüksége a kulturális ökológiai módszer megismerésére annak a tézisnek a kimondásához, mi szerint a környezethez való alkalmazkodás a kultúra egészében is különféle folyamatok elindítója.³⁷ Világosan látta, hogy a kulturális ökológia elmélete nem annyira a környezetről, mint inkább a kultúráról kell, hogy szóljon, mert abban rejlik igazi ereje. Gunda Béla mindent elolvasott a termesztett növények eredetéről, amihez csak hozzájutott. Utolsó éveiben is foglalkoztatta az ősi gabonanövények (köles, tatárka, tönköly, vótér, alakor stb.) termesztése a Kárpát-medencében és az Óvilágban.³⁸ Őt az állatok háziasításával, a növények kultiválásával kísérletező ember és a folyamat kezdeti lépései érdekelték leginkább. Ezért szentelt figyelmet pl. a daru befogásának, tanyasi tartásának, a vadlúd-tojások hasznosításának, évezredes technikák, tárgyi emlékek etnográfiai leírásának (pl. mérgező halászat, gabona nyüvése, sarlós aratása, őrlőkövek, kezdetleges kézi-malmok, háziállatok szarvának formálása, sütőharang, kezdetleges sütőkövek, gólyalábak, kerek kőkunyhók, nyári szánkók, csúsztatók fajtái stb.). Nopcsa Ferencsel együtt vallotta, hogy a legegyszerűbb tárgyak a legérdekesebbek. Meggyőzően fejtegette több helyen, hogy Európa magashegységei, valamint lápos,

³⁴ Gunda 1943a; Gunda 1943b.

³⁵ Gunda 1968a: 7-36.

³⁶ Gunda 1975: 32-69.

³⁷ Sárkány 1997: 429. Lásd pl. Gunda 1967b: 161-175; Gunda 1968b: 93-103; Gunda 1971: 1-13; Gunda 1986: 3-13; Gunda 1988: 165-219.

³⁸ Gunda 1989a: 185-195; Gunda 1996: 253-268.

mocsaras, ezért elzárt vidékei olyan reliktum területek, ahol az európai ember ősi kultúrájának legtöbb tárgyi emléke maradt fenn a 19-20. századig.³⁹

Nem pusztán kuriózumokra vadászott, amikor a terepen, a múzeumi gyűjteményekben (szerte Közép- és Délkelet-Európában) és a szakirodalomban a messzi múltba visszautaló tárgyakat, adatokat kutatott. Minden új adatot megbecsült és gondosan elrakott magának. Ez a munkamódszer tette lehetővé számára, hogy átfogó tanulmányt szenteljen a vajvarázsló rigmusoknak, énekeknek, a virágzó páfrány európai hiedelemkörének⁴⁰ vagy egy-egy fél-Európán át nyomozott, és megtalált állathajtó szónak, hangcsoportnak (mint a *prriük, prruk*). Kedves - egyik könyvében mottóként is használt - gondolatot vett át az általa nagyon tisztelt Róheim Gézától, miszerint „Európa népei egyáltalán nincsenek tudatában annak, hogy lelkileg milyen közel állanak egymáshoz.”

Elméleti téren Gunda Béla munkásságát minden életszakaszában a nyitottság, a világ néprajzi áramlatainak, újíto gondolatainak ismerete, nyomon követése jellemezte. Elsők között figyelt fel Magyarországon Malinowski munkásságának jelentőségére, a funkcionalista elmélet és a nyomában kibontakozó szociálintropológia kultúra-felfogására.⁴¹ Ennek bizonyosága *A funkcionalizmus kérdése a néprajzban* címen 1945-ben közölt tanulmánya. Elhamarkodott történeti rekonstrukciók, diffuzionista elméletek helyett a funkcionalizmus a kultúra jelenségeinek rendszerét, elemeinek kapcsolódását, kölcsönhatását a jelenben kívánta megragadni. Követői a kulturális jelenségek rendeltetését, a kultúra egészében elfoglalt helyét, szerepét tekintették a funkcionalista vizsgálatok legfőbb céljának. Gunda ezzel nem szakadt el a Thurnwald nyomdokain haladó etnopsziológiaiától. Felfogása szerint a különböző elméleti megközelítések nem zárják ki egymást, hanem komplementer, egymást kiegészítő módszerek. Ezen a gondolkodásmódon alapul *Munka és kultusz a magyar parasztságnál* címen megjelent tanulmánya is.⁴² Vezérlő gondolata, amit az előző nemzedéknek *A magyarság néprajza* címen kiadott nagy szintézisét ismertető írásaiban is megfogalmazott, hogy a nép életében az anyagi, a gazdasági tevékenységekhez szorosan kapcsolódnak

³⁹ Gunda 1966: 9.

⁴⁰ Gunda 1989b: 71-117.

⁴¹ Gunda 1945: 181-194.

⁴² Gunda 1946: 1-18.

a rítusok, a termékenység varázsló, a baj elhárító és más mágikus cselekmények, ráolvasások, varázsverek és egyéb szövegek.

Tanulmányt szentelt a kulturális áramlatok és a kultúrát teremtő, hordozó közösségek, társadalmi struktúrák viszonyának,⁴³ amit a diffuzionista elméletek közép-európai viszonyokra alkalmazásaként és a világjáró *vengerecekről*, a kárpát-európai vándoralakokról szóló konkrét vizsgálataival együtt érdemes szemlélnünk és mérlegre tennünk. A *vengerecekről* és Erdély, meg a Balkán vándorairól utoljára *A rostaforogató asszony* című kötetében írt hosszabban (1989. 199-254.) Új gondolatokat hozott be a hazai kutatásba és azokkal felpezsdítette a népi műveltség táji tagozódásának, népcsoportok, régiók szerint is megkülönböztethető rendszereinek, elemeinek vizsgálatát *A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása* címen közreadott tanulmánya is.⁴⁴ Ebben Alfred Kroeber és Clyde Kluckhohn kultúra-definíciókkal foglalkozó, azokról kiadott kritikai szemléje mellett elsősorban Ruth Benedict *Patterns of Culture* (1934), illetve a japán kultúráról, *Krizantém és kard, Patterns of Japanese Culture* címen megjelent (1946, magyarul 2006), sokat vitatott könyvéből kiindulva veti fel a kis, homogén, izolált, más szóval lokális vagy helyi társadalmak kulturális jellegének, alkatának, stílusának vizsgálati lehetőségeit.

Említhetnénk az akkulturációt, az innovációt és az Európa népi műveltségeit is alakító újító központok szerepét, a kulturális areák elméletét fejtegető, közép-európai példákkal is megvilágító publikációinak sorát,⁴⁵ a hazai szakmai vitákban való aktív részvételét, csatlakozását az Ethnologia Europaea-ban folyó diskurzusokhoz és tematikus számokhoz. Érintettem már a kulturális ökológia tárgykörébe vágó publikációinak sorozatát és most említem az etnoszemiotika gazdag példatárait felvonultató cikkeit. Dolgozatait rendszerint magyarul és idegen nyelveken is közreadta. 1981-ben írtam róla: „Ma is fiatalokat megszégyenítő energiával olvassa, követi a legújabb irodalmat, figyelmét semmi új el nem kerülheti. Csillapíthatatlan érdeklődése a szak hazai és külföldi eredményei iránt, az örökös szellemi készenlét, a

⁴³ Gunda 1958: 567-577

⁴⁴ Gunda 1963: 3-12, 22-24.

⁴⁵ Gunda 1980.

naprakész tudás, a megújulásra, az újrakezdesre való képesség, amiben leginkább szeretnénk követni példáját.”⁴⁶

Említett tulajdonságainak, már előbb vázolt tudósi, tanári habitusának köszönhető páratlanul sikeres tudományos műhelyteremtő, iskolateremtő professzori működése is.

Gunda Béla igen sokat tett a magyar néprajz eredményeinek külföldi megismertetéséért.⁴⁷ Említettem, hogy az 1930-as évek közepétől fogva rendszeresen publikált szlovák, román, lengyel, horvát, finn, svéd, olasz, francia, német, osztrák, svájci, angol, amerikai, szovjet stb. folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben, nemzetközi Festschriftenben. Az 1960-as években már az európai néprajztudomány legnevesebb professzorai között tartották számon. A Néprajzi Bizottság elnökeként kezdeményezte, majd Földes Lászlóval és Belényesy Mártával szerkesztette meg a *Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa* (1961) kötetet, s része volt a következő, a *Viehwirtschaft und Hirtenkultur* (1969) címen az Akadémiai Kiadónál megjelent nemzetközi kötetnek a megszületésében, szerzőinek kiválasztásában, felkérésben is. Európai elismertségét fényesen dokumentálta a Dán Nemzeti Múzeum kiadásában 1973-ban megjelent, neki dedikált nemzetközi tanulmánykötet, a *Land Transport in Europe*.⁴⁸ Az 1980-as években hatalmas könyvet szerkesztett a világ halászatáról (*The Fishing Culture of the World. I-II.* 1984), melynek szerkesztői teljesítményét 1988-ban Pitré-aranyéremmel ismerték el. A 58 szerző tanulmányát felölelő kétkötetes vállalkozás alcíme az etnológia, a kulturális ökológia és a folklór körébe tartozó tanulmányokat ígér.⁴⁹ A közreműködő szerzők hálózata az Egyesült Államoktól Japánig, Skandináviától Új Zélandig valóban átfogja a világot, szemben az imént említett „pásztorokodási” kötetekkel, amelyek az Óvilág, főként Európa és Ázsia állattartó kultúráit pásztázták. Ezek a hatalmas nemzetközi tematikus

⁴⁶ Paládi-Kovács 1981: 195.

⁴⁷ Lukács L. 1997: 419-420. Kései életszakaszának idegen nyelveken megjelent közleményeihez lásd a Serfőzőné Gémes Magda (1981: 196-203) és a Gunda Tamás által összeállított jegyzéket (1995: 1037-1052).

⁴⁸ Fenton – Podolák – Rasmussen (eds.) 1973.

⁴⁹ Gunda (szerk.) 1984.

kötetek az adott tárgykörökben az összehasonlító néprajzi kutatások és az általános etnológia fontos pillérei, biztos támaszai.

Ezeknek a Gunda Béla által inspirált nemzetközi tanulmányköteteknek a sorában kell említenünk a *Beiträge zur Volksarchitektur in Mittel- und Osteuropa* címen 1985-ben kiadott 410 oldalas kötetet is, mely eredetileg könyvnek készült. Végül Gunda szerkesztésében, de az *Acta Ethnographica* 1982. évi összevont 1-4-es számaként, 31. kötetként jelenhetett meg. A tematikus kötet Finnországtól, a Baltikumon, Lengyelországon, Csehszlovákián és a Kárpát-medencén át a Balkánig egy széles európai övezet, mondhatnánk „köztes Európa” népi építészetének jellegzetes objektumait, építőtechnikáit, lakáskultúrájának és társadalmi életének, családi életmódjának kapcsolati rendszereit tekinti át. Ebben a tematikában mindmáig a legrangosabb nemzetközi összefogással megvalósult néprajzi eredmény. Ezt a kötetet a Nemzetközi Néprajzi Kárpát-Balkán Bizottság is saját eredményei között tartotta számon, sokáig ez volt a kooperáció egyik kézzelfogható eredménye. A másik szintén a Kárpát-Balkán kooperáció Gunda Béla elnöklétével működő Magyar Nemzeti Bizottságához kapcsolódott és tematikus kötetként 1981-ben jelent meg *Traditionelle Transportmethoden in Ostmitteleuropa* címen. Az ugyancsak az említett európai térséget öleli fel Észtországtól Bulgáriáig, de a 19 kelet-közép-európai szerzőhöz csatlakozó 20. szerző tanulmánya a Skót Felföld lómálházó szállításmódjairól, az ahhoz kapcsolódó archaikus eszközkultúráról számol be. Ennek a kötetnek a szerkesztését rám hagyta, de szerzőként szinte teljes körű áttekintést adott benne az emberi erővel végzett szállítás módozatairól, eszközkészletéről a Kárpátok és a Balkán térségében.⁵⁰ Egyik szerkesztője és ötletgazdája volt annak a Bátky emlékének szentelt, nemzetközi szerzőgárdát felvonultató kötetnek is (*Ideen, Objekte und Lebensformen. Gedenkschrift für Zsigmond Bátky*. Székesfehérvár, 1989), melynek szerkesztésébe Lukács László mellett engem is bevont. 1985 és 1994 között az *Acta Ethnographica* főszerkesztője és élő lelkiismerete volt. 1990-ig Sárkány Mihály, 1991 után Barna Gábor felelős szerkesztővel együttműködésben tartották fenn a lap folytonos megjelenését. 1992 és 1995 között neve az *Ethnographia* főszerkesztőjéi között szerepelt a lap belső címlapján. A szerkesztőt tevélegesen

⁵⁰ Gunda 1981: 9-14.

segítette a kéziratok beszerzésében, lektorálásában, szemben a szerkesztőbizottság számos névleges tagjával. Indulásától tagja volt a *Demos* (Berlin), az *Ethnologia Europaea* (Paris, Münster), az *Ethnologia Slavica* (Bratislava) és több más nemzetközi folyóirat szerkesztőbizottságának. Említhető a *Folk liv* (Stockholm), az *Études Finno-Ougrienne* (Paris), az *Ethnomedizin* (Hamburg), az *International Journal of Sociology* (New York), a *Hungarian Studies* (Budapest), az *Acta Ethnographica* (Budapest) szerkesztőbizottságában viselt tagsága is.

Gunda Béla élete végéig megőrizte munkaképességét és munkakedvét. A *rostaforogató asszony* címen (Múzsák Kiadó, Budapest) 1989-ben megjelent kötet 14 tanulmányának többsége a hiedelmek világában tett kalandozásainak tükröire. A mágikus jószágőrzés, varázsló méhészek, vajvarázsló énekek, egy varázsige múltja, találkozása az erdélyi vadleánnyal – az ottani boszorkányképzet egyik néphit-alakjával – és a többi, olvasmányos, ugyanakkor filológiai is megalapozott tanulmány tárgya. Ez a könyve, mint az összes korábbi, tanulmányok gyűjteménye. Igazi műfajának a 10-20 ezer karakter terjedelmű, a folyóirat- és a Festschrift-szerkesztők által is kedvelt rövid értekezés tekinthető. Kedves műfaja volt a lexikon-szócikk is, amiben általában remekelni szokott. Élete delén megjelent könyveiben találhatunk 2-3 szerzői ív terjedelmű dolgozatokat; akadémiai doktori értekezése is megközelítette a 90 flekket, amit kiegészített mintegy 30 oldalnyi filológiai apparátus. A tematikus monográfiák, a nagy ívű összefoglalások és a kézikönyvek sok éves kitartást kívánó munkáját szükségesnek mondta, maga is tervezett ilyeneket, de nem sok sikerrel. Az 1970-es évek elején a Néprajzi Társaságban részleteket mutatott be készülő magyar néprajzi kézikönyvből, ami soha sem készült el, noha éveken át dolgozott rajta. Ellenben elkészült és a Corvina Kiadónál megjelent Balassa Iván és Ortutay Gyula *Magyar néprajz* című kézikönyve, ami nagy könyvsiker lett, angol és német változata is kelendőnek bizonyult.

Az MTA Néprajzi Intézetében 1976-ban kötelező tervmunkaként induló, több kötetes összefoglalás munkálataiba nem kívánt se bekapcsolódni, se kimaradni belőle. Nem hitt az intézeti vállalkozás sikerében. Szerkesztő bizottsági üléseiről az 1986. évi újjászervezést követően is rendre távol maradt, vállalt fejezeteit idő előtt, másutt publikálta. Tervezett saját kézikönyve végül Petteri Laihonon-nak és Tuomo Lahdelma-nak köszönhetően a Jyväskylä-i

Egyetem kiadásában 1996-ban (tehát posztumusz) és finn nyelven jelent meg (*Unkarilaisesta kansankulttuurista. Hungarologische Beiträge* 8.).⁵¹ Ez a kötet sajnos nem ad rendszeres, módszeres áttekintést a magyar népi kultúráról, nem tartalmazza mindazokat a fejezeteket, amelyeket egyetemi előadásaira alapozva az anyagi kultúra fontos ágazatairól az 1970-es években kidolgozott. A *Magyar néprajz* című összefoglalás sorozatában a *II. Gazdálkodás* címet viselő kötetben (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001) végül három fejezet jelent meg a neve alatt, Szilágyi Miklós és jómagam erőteljes szerkesztői közreműködésével.⁵² Egyik a vadnövények gyűjtögetését, hasznosítását, másik a paraszti vadászat, vadfogás, a harmadik a zsákmányoló méhészet hagyományos módjait, eszközkészletét, eljárásait, hiedelmeit foglalja össze.

Tisztelt Akadémia! Tartozom az igazságnak annak kimondásával, hogy Gunda Béla emlékezete ma sem annyira egyöntetűen pozitív, mint azt várhatnánk kimagasló kutatói, tudósi és tanári teljesítményének ismeretében. Ennek kissé leegyszerűsített magyarázatát szangvinikus, lobbanékony természetében, olykor nem kellően meggondolt cselekedeteiben és másokat sértő, nyersen kimondott értékítéleteiben látom. Diákjai, kollégái számos esetben látták Őt a „kicsi, mérges öregúr” szerepében. Életében maga is sokat szenvedett kisebb-nagyobb konfliktusai, bizonyos emberi kapcsolatainak megromlása miatt. A nehéz természetéről szóló, olykor már erősen folklorizálódott történetek sokat ártottak szakmai elismertségének, tudósi, tanári presztízsének. Abban, hogy csupán 79 éves korában, a rendszerváltás évében választották meg az MTA levelező tagjának, politikai megítélése mellett bizonyára szerepe volt a kiegyensúlyozatlan emberi habitusáról elterjedt hírképnek, imáznak is. Azt remélem, hogy a pályakép és az életmű tárgyilagos felvázolásával Gunda Béla emlékezete a reá mindig szeretettel és tisztelettel gondoló, hűséges tanítványokéhoz fog közelíteni.

⁵¹ Gunda 1996b.

⁵² Gunda 2001a: 11-40, Gunda 2001b: 48-63; Gunda 2001c: 64-88.

IRODALOM

ANTAL Árpád

1999 A magyar nyelv és irodalom a Bolyai Egyetemen 1949-1959. In: FARAGÓ József et al. (szerk.) A Kolozsvári Bolyai Egyetem 1945-1959. Megszüntetésének 40. évfordulóján. 105-106. Budapest

BÁRSONY István

2009 Gunda Béla dékáni tevékenysége a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán. *Ethnica* XI. 3. 74-77. Debrecen

BORBÁNDI Gyula

1995 Béla Gunda (25. Dezember 1911 - 30. Juli 1994). Ungarn Jahrbuch XXI. 328-329. München

FARAGÓ József

1994 Az Erdélyi Néprajzi Tanulmányokról ötven év távlatában. *Ethnographia* CV. 663-667.

2001 Gunda Béla a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem néprajzi professzora. Kríza János Néprajzi Társaság Évkönyve IX. 42-48.

FENTON, Alexander – PODOLÁK, Ján – RASMUSSEN, Holger (eds.)

1973 Land Transport in Europe. To Béla Gunda – in friendship. København

GRABNER, Elfriede

1987 Gruss an Béla Gunda zum 75. Geburtstag. *Curare* X. 6-7. Heidelberg

GUNDA Béla

1932 Egy dunántúli nagybirtok cselédeinek élete. *Fiatalság* II. 2. sz. 24-26.

1935a Ethnogeographiai problémák az Ormánságban. *Magyarságtudomány* I. 172-187.

1935b Kutatómunka egy ormánsági faluban. *Magyar Szemle* XXV. 46-52.

- 1936 Néprajzi jelenségek és szociológiai kapcsolatok Kemsén. In: ELEK Péter – GUNDA Béla et alii (szerk.): *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete.* 120-130. Budapest
- 1938 *Asiatische Maulkorbformen in der ungarischen Hirtenkultur.* Ethnos, Vol. 3. Nr. 1. 6-17.
- 1939a L'importance anthropogéographique du contact des nomades éleveurs de renne et éleveurs de cheval. *Földrajzi Közlemények* LXVII, 308-317.
- 1939b *A gyűjtőgető gazdálkodás. – Az elvetett búzától a kenyérig. Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez.* Budapest, 1939.
- 1939c *A Magyar Néprajzi Atlasz kérdése.* Néprajzi Értesítő XXXI. 294-300.
- 1940a *Erdély néprajza.* In: KOZOCSA Sándor (szerk.): *Erdély.* 73-98. Budapest
- 1940b *The Anthropogeography of Pasturing on the Great Hungarian Plain.* *Geographical Review* LXVIII. 26-49.
- 1941a *A Déli Kárpátok román népi műveltségének balkáni kapcsolatáról.* *Ethnographia* LII. 37-44.
- 1941b *A román pásztorkodás magyar kapcsolatai.* *Nép és Nyelv* I. 313-320.
- 1941c *Jelentés a Magyar Néprajzi Atlasz 1940 nyarán végzett munkálatairól.* In: *A budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Magyarástudományi Intézetének működése az 1940/1941. tanévben.* 14-19. Budapest
- 1942 *A magyar-szláv néprajzi kapcsolatok.* In: SZEKFŰ Gyula (szerk.): *A magyarság és a szlávok.* 205-226. Budapest
- 1943a *A néprajz és a magyar őstörténet.* In: LIGETI Lajos (szerk.): *A magyarság őstörténete.* 208-222. Budapest
- 1943b *A székely ló.* *Nép és Nyelv* III. 101-106.
- 1943c *A magyarság néprajzi csoportjai.* In: BARTUCZ Lajos (szerk.): *A magyar nép.* 91-113. Budapest
- 1943d *Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre.* Néprajzi Értesítő XXXV. 1-32.

- 1945 A funkcionalizmus kérdése a néprajzban. Erdélyi Múzeum, L. 3-4. sz. 181-194; kny. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 4. Kolozsvár
- 1946 Munka és kultusz a magyar parasztságnál. Társadalomtudomány 1946. 1-18, 232-233; kny. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 6. Kolozsvár
- 1949 A magyar népi műveltség kelet-európai helyzete. In: ORTUTAY Gyula (szerk.): Néprajzi tanulmányok. 3-11. Budapest
- 1956 Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen
- 1957 A Magyar Néprajzi Lexikon. MTA Társadalom és Történeti Tudományok Osztályának Közleményei VIII. 125-136.
- 1958 Műveltségi áramlatok és társadalmi tényezők. Ethnographia LXIX. 567-577.
- 1960 Életmód és anyagi műveltség. Doktori értekezés tézisei. MTA-TMB. Budapest
- 1963 A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása. Műveltség és Hagyomány V. 3-12, 22-24.
- 1966 Ethnographica Carpathica. Budapest
- 1967a Tanulmányutam az Észak-Amerikai Egyesült Államokban. Ethnographia LXXVIII. 466-473.
- 1967b Tejoltó növények a Kárpátokban. Ethnographia LXXVIII, 161-175.
- 1968a A növénytermesztés kezdetei az észak-amerikai indiánoknál. Műveltség és Hagyomány X. 7-36.
- 1968b Significance of Ecological Factors in Herding. Acta Geogr. Debr, VII. 93-103.
- 1970 Részletek a készülő Magyar Néprajzi Lexikonból. Déri Múzeum Évkönyve 1968. 119-153. Debrecen
- 1971 Borbás Vince és a magyar etnobotanika. Ethnographia LXXXII. 1-13.
- 1975 Domesztikációs törekvések az indiánoknál. Ethnographia LXXXVI. 32-69.
- 1978 Bátky Zsigmond. A múlt magyar tudósai. Budapest
- 1979 Ethnographica Carpatho-Balcanica. Budapest

- 1980 A kulturális areák néhány kérdése. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.): Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához. 7. sz. 9-21. Budapest
- 1981 Die Probleme der traditionellen menschlichen Traggeräte auf der Balkanhalbinseln und in den Karpaten. In: PALÁDI-KOVÁCS, Attila (hg.): Traditionelle Transportmethoden in Ostmitteleuropa. 9-23. Budapest
- 1986 Megjegyzések a kulturális ökológiához. Új Forrás 18:5. 3-13.
- 1988 A természetes növénytakaró és az ember. *Agria* XXIV. 165-219.
- 1989a Einige ethnobotanische Probleme des *Triticum spelta* L. In: GUNDA, Béla – LUKÁCS, László – PALÁDI-KOVÁCS, Attila (hg.): Ideen, Objekte und Lebensformen. Gedenkschrift für Zsigmond Bátky. 185-195. Székesfehérvár
- 1989b A rostaforgató asszony. Budapest (Múzsák Könyvkiadó)
- 1989c Útban Európa felé. In: GUNDA Béla: A rostaforgató asszony. 265-293. Budapest
- 1994 Hagyomány és európaiság. Akadémiai székfoglaló 1991. január 28. TOLNAI Márton (szerk.): Értékezések, emlékezések. Budapest
- 1996a A tönköly etnobotanikai problémái. *Ethnographia* CVII. 253-268.
- 1996b Unkarilaisesta kansankulttuurista. *Hungarologische Beiträge* 8. Jyväskylä
- 2001a A vadnövények gyűjtése. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): Magyar néprajz, II. Gazdálkodás. 11-40. Budapest
- 2001b A paraszti vadászat és vadfogás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): Magyar néprajz II. Gazdálkodás. 48-63. Budapest
- 2001c Zsákmányoló méhészkedés. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): Magyar néprajz II. Gazdálkodás. 64-88. Budapest
- GUNDA Béla (szerk.)
- 1943 Emlékkönyv Kodály Zoltán 60. születésnapjára. Budapest
- 1984 The Fishing Culture of the World. I-II. Budapest
- GUNDA Tamás (összeáll.)
- 1995 Gunda Béla irodalmi munkássága. 1981-1996. *Ethnographia* CVI. 1037-1052.

KESZEGH Vilmos

- 2010 A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának 1943. április 8-i jegyzőkönyve. (Gunda Béla, Szendrey Ákos, Bálint Sándor, Bartha Károly, Lükő Gábor, Kovács László, Tálasi István pályázatának értékelése.) Kríza János Néprajzi Társaság Évkönyve XVIII. 205-287. Kolozsvár

KOROMPAI Gáborné

- 1971 Gunda Béla. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága. Debrecen

KÓS Károly

- 1994 Gunda Bélára emlékezem. Művelődés XLVI, 10. 37-38. Kolozsvár

KÓSA László

- 2005 A pályakezdő Gunda Béla tudományos tájékozódásának dokumentuma. Ethnographia CXVI. 63-65.

LUKÁCS László

- 1995 Gunda Béla (1911-1994). Ethnographia CVI. 1025-1033.
1997 Gunda Béla és az európai néprajztudomány. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV-XXXVI. 417-426. Miskolc

MARKÓ László

- 2003 Gunda Béla. In: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825-2002. I. 437-438. Budapest (MTA Társadalomkutató Központ)

ORTUTAY Gyula

- 2009 Napló I. 1938-1954. Alexandra Kiadó

PALÁDI-KOVÁCS Attila

- 1981 Gunda Béla köszöntése. Ethnographia XCII. 194-196.
2011 Gunda Béla a műhelyteremtő, tanítványokat nevelő tanár. Acta Ethnologica Danubiana...Komarno

RÁCZ Piroska (szerk.)

2011 Emléktöredékek Gunda Béláról. Gunda Béla és Lukács László írásai. Székesfehérvár

SÁRKÁNY Mihály

1997 Nyitott szemmel. Környezet és kultúra, ahogyan Gunda Béla látta. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV-XXXVI. 435-439.

SERFŐZŐNÉ GÉMES Magda (összeáll.)

1981 Gunda Béla irodalmi munkássága. Ethnographia XCII. 196-203.

SCHMIDT, Leopold

1980 Béla Gunda: Ethnographica Carpatho-Balcanica. Budapest, 1979.
(Rez.) In: Österreichische Zeitschrift für Volkskunde. Bd. 83. H. 3. S. 216. Wien

SZABADFALVI József

1997 Gunda Béla debreceni évei. Létezik-e debreceni néprajzi iskola? A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV-XXXVI. 435-439.

SZABADFALVI József – UJVÁRY Zoltán

1971 Béla Gunda – His Life and Work. In: Studia ethnographica et folkloristica in honorem Béla Gunda. Műveltség és Hagyomány XIII-XIV. 5-12. Debrecen

UJVÁRY Zoltán

1995 Gunda Béla (1911-1994). Magyar Tudomány CII. 220-222.

1998 Gunda Béla kinevezése a debreceni egyetemre és a Néprajzi Intézet megalakulása. Ethnica. I. 1. 2-4. Debrecen